

## ЭТНАКАНФЕСІЙНАЕ ПЫТАННЕ Ў БЕЛАРУСІ Ў ТРЭЦЯЧЭРВЕНЬСКІ ПЕРЫЯД (1907-1912 гг.).

Трубчык П. А.

Мінск, БДПУ

Сутнасць і характар нацыянальнай палітыкі ў Расійскай імперыі праяўляліся ва ўсіх сферах і на ўсіх узроўнях грамадскага жыцця – у дзейнасці заканадаўчых і выканаўчых органаў улады, у сацыяльна-эканамічным і культурным развіцці народаў дзяржавы, у палітычнай сферы. Найбольш поўна нацыянальную праблему і спосабы яе вырашэння ў пачатку ХХ стагоддзя, у тым ліку і ў беларускіх губернях, можна ўявіць на аснове матэрыялаў дзейнасці III Дзяржаўнай думы, якая, як вядома, у адрозненні ад 1-га і 2-га скліканняў праіснавала ўвесь адведзены ёй законам тэрмін – з 1907 па 1912 гг.

Сярод прац, у якіх адлюстраваны шматлікія пытанні заяўленай праблемы, неабходна адзначыць манаграфіі М. М. Забаўскага [1] і А. Ф. Смалянчука [2]. Думскай тактыцы Бунда ў Беларусі прысвечаны артыкул І. Яцкевіч [3].

У выніку выбараў у III Думу большасць дэпутацкіх месцаў атрымалі прадстаўнікі правых і акцыябрыстаў. Гэта, па сутнасці, вызначала характар работы і рашэнняў Думы, у тым ліку і па нацыянальнаму пытанню. Нацыянальная праблематыка трапляла ў поле зроку дэпутатаў не толькі пры непасрэдным звароце да становішча спраў у тым ці іншым этнакультурным рэгіёне, але і ў сувязі з разглядам самых розных пытанняў: - самакіравання, адукацыі і культуры, аграрнай праблемы.

У Думе 3-га склікання адно з важных месцаў у комплексе праблем, звязаных з становішчам народаў, займалі пытанні мясцовага кіравання і самакіравання, а таксама судоў, у органах якіх вырашаліся задачы паўсядзённага жыцця нвсельніцтва. Не

выпадкова апазіцыйная частка Думы неаднаразова крытыкавала як самую сістэму выбараў у парламент, так і застарэлую сістэму кіравання і судавытворчасці. У прыватнасці, пры абмеркаванні праекта закона міністэрства юстыцыі “Аб пераўтварэнні мясцовых судоў” у снежні 1909 г. член мусульманскай фракцыі С. Н. Максудаў звярнуў увагу дэпутатаў і выканаўчай улады на тое, што ў шматнацыянальнай краіне ні з дзяржаўнага пункту гледжання, ні ў інтарэсах практычнага прымянення німа неабходнасці забараняць выкарыстанне ў міравых судах мясцовых моў [4]. Падкрэслівалася, што для таго каб не пабуджаць нацыяналізм, неабходна раўнапраўе народаў, у тым ліку ў мове судавтворчасці.

Важнае месца ў развіцці міжнацыянальных адносін займала прадстаўніцтва ў органах мясцовага самакіравання. Дамініраванне прадстаўнікоў асобных этнасаў сярод меўшых неабходны, перш за ўсё маёмасны, цэнз стымулявала імкненне адміністрацыі, органаў улады і шэрагу палітычных партый змяніць парадак фарміравання мясцовых органаў улады.

У духу ідэй нацыяналізму, атрымаўшых значнае распаўсюджванне ў кансерватыўных колах, быў распрацаваны законапраект Міністэрства ўнутраных спраў, на чале з П. А. Сталыпіным, аб увядзенні земстваў у шасці заходніх губернях (Мінскай, Віцебскай, Магілёўскай, Кіеўскай, Валынскай, Падольскай). Законапраект грунтаваўся на “Палажэнні 1890 г.”, але ў яго, у адпаведнасці з нацыянальнымі планамі П. А. Сталыпіна, быў унесены рад істотных змяненняў. Замест саслоўных курый (сялянскай і памешчыцкай) уводзіліся курый нацыянальныя – “руская” і “польская”. У “рускую” курый ўключалася праваслаўнае беларускае насельніцтва, а ў

“польскую” – каталіцкае. Для таго, каб забяспечыць перавагу ў земстве за рускімі памешчыкамі памяншалася колькасць гласных ад палякаў.

Такім чынам, законапраект аб заходнім земстве быў разлічаны на збліжэнне заможнай праслойкі беларускіх і ўкраінскіх сялян з рускімі памешчыкамі і аслаблення ўплыву польскіх памешчыкаў у краі.

Законапраект быў прыняты Думай з нязначнымі папраўкамі. Але Дзяржаўны Савет 4 сакавіка 1911 года 92 галасамі супраць 68 адхіліў артыкул аб нацыянальных курых [5, . с. 217-218]. Фактычна большасць членаў Савета выступіла супраць паніжэння маёмаснага цэнзу, г. зн. павышэння ўдзельнай вагі кулацтва ў земствах заходніх губерняў. П. А. Сталыпін быў вымушаны падаць у адстаўку. Але Мікалай II адхіліў яе і даў згоду ўраду на роспуск Дзяржаўнага Савета і Дзяржаўнай думы на тры дні (з 12 па 15 сакавіка 1911 года) з тым, каб правесці законапраект аб заходнім земстве на падставе 87 артыкула Асноўных дзяржаўных законаў Расійскай Імперыі, што і было зроблена. Такі расклад падзей сведчыў аб крызісе трэцячэрвеньскай сістэмы.

Такі ж прэцэдэнт, у хуткім часе, быў выкарыстаны дэпутатамі ад манархічных партый і ў адносінах да гарадскога самакіравання ў заходніх губернях. 30 лістапада 1911 г. 52 члена Думы выступілі з заканадаўчай прапановай аб дапаўненні некаторых артыкулаў Гарадавога палажэння 1892 года ў адносінах гарадоў васьмі заходніх губерняў: Віленскай, Віцебскай, Кіеўскай, Ковенскай, Мінскай, Магілёўскай і Падольскай [6, с.169].

Правыя лічылі, што сярод тых хто прымае ўдзел у выбарах, домаўладальнікаў, гандляроў і прамыслоўцаў, пераважаюць палякі і яўрэі. Паколькі апошнія згодна з палажэннем 1892 г. не дапускаліся да самакіравання, “гаспадарамі становішча ў гарадах спрадвечна рускага Заходняга краю фактычна сталі палякі”. Гэта супярэчыць, адзначалася далей, інтарэсам рускага насельніцтва і рускай дзяржаўнасці. Аўтары заявы пісалі: “Так як, рускае гарадское насельніцтва ў Заходнім краі належыць да дзяржаўнага ў Імперыі рускага народа, то яно павінна мець прывілеі перад палякамі і астатнімі іншародцамі ў складзе прадстаўніцтва ў гарадскім самакіраванні”. Яны прапаноўвалі падзяліць выбарчыя сходы на дзве групы – адна для рускіх гараджан, другая – для ўсіх астатніх [7, л. 2-6, 9].

Заява была перададзена ў камісію па гарадскім справам, якая абмеркавала запыт 17 лютага 1912 года. Камісія падтрымала прапанову аб падзеле выбаршчыкаў па нацыянальных курыях, пасля правядзення спецыяльнага даследавання. Толькі у сувязі з заканчэннем паўнамоцтваў Думы рэалізаваць ініцыятывы дэпутатаў манархічнага кірунку не ўдалося [7, л. 13-14, 2].

Значныя дыскусіі ў Думе выклікала пытанне аб навучанні на роднай мове. 29 сакавіка 1908 г. 37 дэпутатаў Думы, галоўным чынам кадэты, прадставілі праект асноўных палажэнняў аб мове выкладання ў пачатковых школах. У тлумачальнай запісцы аўтары праекта, на прыкладзе губерняў з маларускім насельніцтвам, адзначылі што, калі колькасць пісьменнага насельніцтва ў вялікарускіх губернях дасягае 36 працэнтаў, то ў маларускіх – толькі 9 працэнтаў. Дэпутаты лічылі, што “галоўнай прычынай такой сітуацыі з’явілася адарванасць тут школ ад народа - падкрэслівалася, - што адукацыя насельніцтва не на той

мове, на якой яно размаўляе і думае не можа быць эфектыўнай” [8, л. 3, 4, 5-9]. Аўтары законапраекта прапаноўвалі ўвесці выкладанне на роднай мове з 1908/09 навучальнага года пры абавязковым вывучэнні рускай мовы як дзяржаўнай. 26 мая 1909 г. запыт аб праекце быў перададзены ў камісію па народнай адукацыі [8, л. 1,2].

Вялікую ўвагу дэпутаты надалі абмеркаванню ў III Думе праекта закона аб пачатковых вучылішчах, які прапанавала ў 1910 г. акцябрысцка-нацыяналістычная большасць. Выкарыстанне рускай мовы ў школах Імперыі, задачы пачатковай адукацыі і становішча царкоўнапрыходскіх школ былі галоўнымі пунктамі пры яго абмеркаванні. П. А. Георгіеўскі (дакладчык па законапраекту) адзначыў, што ў “Расіі, дзе больш чым сто народнасцяў, якія стаяць на розных ступенях развіцця культуры, гавораць на розных мовах, павінна быць адзіная і агульная руская дзяржаўная мова” [9, Сл. 1013]. Высокую актыўнасць пры абмеркаванні гэтага пытання праявілі і правыя дэпутаты ад беларускіх губерняў, асабліва епіскап Мітрафан і В. К. Тычынін, якія галасавалі за прапановы ўрада, імкнуліся не дапусціць распаўсюджвання ў заходніх губернях беларускай, польскай і яўрэйскай моў [9, сл. 521-532, 578]. Прадстаўнік партыі “Саюз 17 кастрычніка” фон Анрэп заявіў пра неабходнасць стварэння рускай нацыянальнай школы [2, с. 223]. У школе, якая б улічвала этнакультурныя традыцыі рэгіёна і яго насельніцтва, думская большасць бачыла пагрозу расійскай дзяржаўнасці.

Адначасова дэпутаты падверглі крытыцы рэлігійную адукацыю ў “іншародных” школах і выступілі за роўнасць рэлігійных адукацыйных праграм. Акцябрысты выступалі за перадачу школьнай справы міністэрству народнай асветы,

адабраўшы гэтыя функцыі ў Сінода. Лібералы ў Думе прапаноўвалі поўнасьцю перадаць школьную справу органам мясцовага самакіраваньня. Аднак, быў прыняты акцыбрысцкі варыянт.

Супраць “ідэй нацыяналізму, якія праводзіліся большасцю дэпутатаў Думы ў школьнай справе” выступалі сацыял-дэмакраты. Яны адстойвалі ўсеагульную бясплатную абавязковую свецкую адукацыю на роднай мове з забеспячэннем вучняў адзеннем, ежай і жыллём, свабодай грамадскай і прыватнай ініцыятывы ў галіне адукацыі [6, с.117].

Праекты законаў “Аб увядзенні ўсеагульнай пачатковай адукацыі ў Расійскай імперыі” і “Аб пачатковых вучылішчах” з папраўкамі і дапаўненнямі былі прыняты Думай, аднак праз Дзяржаўны Савет прайшоў толькі другі законапраект.

Такім чынам, III Дзяржаўная дума ў сваёй дзейнасці даволі шмат увагі ўдзяляла пытанням мясцовага самакіраваньня, адукацыі, асветы і культуры. Такія пытанні выносіліся на павестку дня як па ініцыятыве выканаўчай улады, так і па прапановах дэпутатаў. З аднаго боку, урад і Дума рабілі пэўныя крокі ў культурнай мадэрнізацыі нацыянальных рэгіёнаў. Аднак, з другога боку, выканаўчая і заканадаўчая (па большасці прадстаўленых у ёй партый) галіны ўлады адрозніваліся кансерватызмам і па сутнасці праводзілі антыдэмакратычную палітыку. Гэта праявілася ў ігнараванні дзяржавай інтарэсаў развіцця адукацыі і асветы, навучання на роднай мове шырокіх нацыянальных груп насельніцтва, ігнараванні патрэб прадстаўнікоў іншых рэлігійных канфесій, заканадаўчым замацаванні прывіліяванага становішча рускіх прадстаўнікоў маёмасных класаў у органах мясцовага кіравання і самакіравання.

## КЫЊІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Забаўскі, М. М. Расійская Дзяржаўная дума ў грамадска-палітычным жыцці Беларусі (1906-1917 гг.). / М. М. Забаўскі. – Мінск: БДПУ, 1999. – 212 с.
2. Смалянчук, А. Паміж краёвасцю і нацыянальнай ідэяй. Польскі рух на беларускіх і літоўскіх землях. 1864 – люты 1917 гг. / А. Смалянчук. – СПб.: Неўскі прасцяг, 2004. -406 с.
3. Яцкевіч, І. Думская тактыка Бунда ў Беларусі (1906 – 1910 гг.) // Беларускі гістарычны часопіс 1997, № 3.
4. Государственная дума. Третий созыв. Стенографич. отчет. Сессия 3. СПб., 1910. Ч. 1. Ст. 2974 – 2977.
5. Дякин В. С. Самодержавие, буржуазия и дворянство в 1907 -1911 гг. Л., 1978.
6. Зорин В. Ю., Аманжинова Д. А., Кулешов С. В. Национальный вопрос в Государственных думах России: опыт законотворчества. М., “Русский мир” 1999., 520 с.
7. РДГА. Ф. 1278. Воп. 2. Спр. 2436.
8. РДГА. Ф. 1278. Воп. 2. Спр. 2307.
9. Государственная дума. Стеногр. отчеты. Созыв III. Сессия IV. Ч. I.

Трубчык Павел Анатольевіч

Выкладчык кафедры айчыннай і сусветнай гісторыі БДПУ

імя М. Танка

тэл. сл. 2264307

тэл. маб. 80297505496

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ